

<https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-68-13>
УДК 930:81'373.21(477.54-25)"2015/2023"

Олександр Якуба

аспірант

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Майдан Свободи, 4, 61022, Харків, Україна

Email: oleksandr.yakuba@student.karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8546-7576>

ЗМІНА ТОПОНІМІВ ХАРКОВА У 2015–2023 РОКАХ ЯК СКЛАДОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

У статті досліджено процес перейменування топонімів у Харкові в 2015–2023 рр. як одну з ключових складових трансформації міського простору в умовах деколонізації та деколонізації. Проаналізовано, як соціальні, політичні та ідеологічні обставини вплинули на зміни в урбанонімії, а також як через нову систему назв формувалася оновлена історична й культурна ідентичність міста. Особливу увагу приділено правовим засадам процесу. Визначальним став так званий Закон про деколонізацію, що створив нормативну основу для усунення з топонімичного простору назв, пов'язаних із комуністичним режимом. Відповідальність за перейменування було розподілено між кількома інституціями. Зокрема, рішення про зміну назв ухвалюють органи місцевого самоврядування — у випадку Харкова це міська рада. У підготовці рішень важливу, хоч і дорадчу роль, виконує міська комісія з питань топоніміки

Як цитувати: Якуба О. Зміна топонімів Харкова у 2015–2023 роках як складова трансформації міського простору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*. 2025. Вип. 68. С. 222–243. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-68-13>

How to cite: Yakuba O. Change of Toponyms as Part of the Urban Space Transformation in Kharkiv (2015–2023). *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series History*. 2025. No. 68. PP. 222–243. <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2025-68-13> (In Ukrainian)

© Якуба О., 2025

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

та охорони історико-культурного середовища, що готує висновки й рекомендації. На основі нормативних актів, рішень міської ради та матеріалів публічних обговорень у роботі виокремлено три основні етапи перейменувань. Перший (2015–2016) відзначався наймасштабнішими змінами в топонімічному ландшафті Харкова: було перейменовано сотні об'єктів, що вимагало глибокої історичної рефлексії й активної участі громадськості. Другий етап (2016–2022) мав фрагментарний характер. Основну частину змін уже реалізовано, а подальша робота зводилася до уточнення назв, найменування нових об'єктів та усунення залишків радянської спадщини. Третій етап (2022–2023), зумовлений широкомасштабним вторгненням Росії, став каталізатором нового деколонізаційного переосмислення. Було перейменовано значну кількість урбанонімів, пов'язаних із російською культурою та історією. Завершується стаття роздумами про багатовимірність процесу перейменування: топоніми виступають не лише орієнтирами в міському просторі, а й носіями ідеологічного та культурного змісту, що нерідко стають джерелом суспільних дискусій.

Ключові слова: Харків, топонімія, перейменування, Міська комісія з питань топоніміки, урбаністика, трансформація міського простору.

Упродовж останнього десятиліття Україна пережила масштабні суспільно-політичні трансформації, які зумовили переосмислення національної пам'яті та ідентичності. Одним із помітних проявів цих процесів стало активне перейменування топонімів у містах і селах країни. У цьому контексті Харків став показовим прикладом, де процес перейменувань охопив значну частину топонімічної мережі міста.

Перейменування топонімів у Харкові в 2015–2023 рр. стало не лише адміністративною процедурою, а й виявом ширших суспільних процесів декомунізації, дерусифікації та формування нової міської ідентичності. Об'єктом нашого дослідження є саме процес зміни топонімічного простору Харкова в означений період, а предметом — особливості перебігу цього процесу, його динаміка, тематичні пріоритети у виборі нових назв і вплив на уявлення про міський простір.

Метою статті є аналіз основних напрямів і характеру перейменувань у Харкові протягом 2015–2023 рр., а також оцінка їхнього значення для трансформації урбаністичної ідентичності міста. Для досягнення цієї мети в дослідженні розглядається загальна хронологія перейменувань,

виявляються ключові тенденції у виборі нових топонімів, аналізуються закономірності змін і їхній соціокультурний зміст.

Методологічною основою роботи стали принципи історизму, об'єктивності й системності. У процесі дослідження застосовано порівняльно-історичний метод для простеження етапів змін, джерелознавчий підхід до аналізу офіційних документів міської ради, а також елементи контент-аналізу для вивчення змістового наповнення нової топонімії.

Таким чином, запропонована стаття дозволяє розглянути процес перейменувань як важливий інструмент символічного оновлення Харкова та переосмислення його місця в сучасній українській історичній ідентичності.

Топоніміка відіграє важливу роль у формуванні та збереженні культурної пам'яті, оскільки назви географічних об'єктів відображають історичний досвід, соціальні цінності та колективну ідентичність суспільства. Топоніми нагадують про події, персоналії та культурні явища, що мали значення для певної громади чи держави. Завдяки цьому вони стають символами, які закріплюють ідеї про минуле у свідомості поколінь.

Одним із ключових аспектів впливу топонімів на суспільство є їхня здатність створювати й підтримувати певний символічний ландшафт, що слугує реальним втіленням культурних ідеалів. Назви вулиць, площ і громадських об'єктів можуть увічнювати важливі історичні події, відображати пам'ять про видатних діячів культури, науки та політики й таким чином закріплювати міфологеми, які визначають ідентичність народу. У багатьох країнах цей процес є частиною офіційної політики пам'яті, яка націлена на формування відповідної наративної основи для суспільного консенсусу.

Культурна пам'ять, закріплена у топонімах, є динамічним явищем. Вона не лише є частиною спогадів про минуле, а й відображає поточні зміни в суспільстві, спричинені новими ідеологічними настановами, політичними викликами чи переглядом історичних фактів.

У цьому контексті варто звернутися до наукової спадщини, яка досліджує топонімічні процеси в Харкові. Найґрунтовніше це зроблено в дисертаційному дослідженні Марії Тахтаулової «Історичний ро-

звиток адресної урбанонімії міста Харкова (середина XVII – початок XXI століття)» (Takhtauolova 2016). Це дослідження дає змогу простежити, як політичні й суспільні процеси формували зміну адресної урбанонімії Харкова до 2015 року. Крім того, Марія Тахтаулова була членом робочої групи з опрацювання питань, пов'язаних з виконанням Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» при Харківській міській раді та брала участь у розробці проекту з перейменувань об'єктів топоніміки. Це робить її пізніші публікації та інтерв'ю цінними для нашого дослідження.

Серед новітніх досліджень варто відзначити колективну монографію «У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу» (Kudelko 2021). У межах цієї праці важливим є розділ монографії, присвячений особливостям репрезентації Харкова через урбаноніми. Його автор — Сергій Куделко, багаторічний член топонімічної комісії міста, чия експертиза надає особливої ваги в контексті нашого дослідження.

Також, інтерес для нашого дослідження мають статті Лідії Удовенко (Udovenko 2018) яка досліджує взаємозв'язок між топонімами та історичною пам'яттю в Харкові.

Джерельну базу цього дослідження склали насамперед нормативно-правові акти, серед яких Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»¹, а також рішення Харківської міської ради, розпорядження міського голови Харкова та голови Харківської обласної державної адміністрації за досліджуваний період. Крім того, використовувався довідник «Харьков: справочник по названиям. 7000 улиц, площадей, скверов, районов...» (Khar'kov: spravochnik po nazvaniyam 2011) під загальною редакцією Куделко та за авторства Дмитрієвої, Дьякової та Харченко.

¹ Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України від 9 квітня 2015 року № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text> (дата звернення: 11.12.2024).

У контексті сучасних змін топонімічного простору важливе значення має впровадження законодавчих норм. За вищезгаданим Законом, який для спрощення називають «Про декомунізацію», право на перейменування топонімів розподілене між кількома ключовими органами, кожен з яких виконує конкретні функції в межах своєї компетенції.

Верховна Рада України має виключне право приймати рішення щодо перейменування населених пунктів та районів. Важливу консультативну роль відіграє Український інститут національної пам'яті (УІНП). Його завдання — надання рекомендацій і висновків щодо об'єктів, які підлягають перейменуванню відповідно до закону. Органи центральної виконавчої влади здійснюють заходи для виконання закону. Проте першочергова роль у процесі перейменування топонімів належить місцевим радам. Вони ухвалюють рішення про зміну назв вулиць, площ, скверів та інших об'єктів, що перебувають у їхньому віданні. Зміни на цьому рівні враховують думку громади, так і політичну доцільність.

У межах цієї системи чільне місце посідають міські комісії з питань топоніміки. Хоча на загальнонаціональному рівні немає єдиного нормативного документа, який би регламентував їхню діяльність, такі комісії зазвичай створюються місцевими радами відповідно до їхніх повноважень. Вони виконують роль дорадчого органу, який відповідає за аналіз, обговорення та рекомендації змін у топонімічному просторі, враховуючи історичні, культурні, мовні та соціальні критерії.

Оскільки ми говоримо про період 2015–2023 рр., то потрібно також пам'ятати про відповідний історичний контекст. З листопада 2013 по лютий 2014 років відбувалася Революція Гідності, яка була важливим моментом у новітній історії України. Вона характеризувалася масовими протестами проти авторитарного режиму, корупції та геополітичного курсу, спрямованого на зближення з Російською Федерацією. Події завершилися відставкою та втечею президента Віктора Януковича.

Під час процесу формування нової вертикалі влади в Україні Російська Федерація здійснила анексію Криму, порушивши міжнародне право. Ця агресія стала прелюдією до війни на Донбасі, де навесні 2014 р. розпочався військовий конфлікт між українськими силами та проросійськими сепаратистами, підтримуваними Росією.

Власне, у відповідь на ці виклики в 2015 р. Верховна Рада України ухвалила пакет декомунізаційних законів. Серед них особливо важливим став уже згаданий нами Закон України № 317-VIII. Цей закон не лише засуджував ідеології тоталітарних режимів, але й передбачав юридичну основу для перейменування топонімів.

Щоб краще зрозуміти логіку сучасних перейменувань у Харкові, варто простежити, як змінювалася структура управління топонімічним простором міста протягом XX–XXI століть, та які інституції відповідали за надання й зміну назв вулиць і площ.

Варто зазначити, що механізм регулювання міських топонімів, подібний до сучасних комісій, існували ще з кінця XIX – початку XX ст. За часів Російської імперії спеціалізованих органів, відповідальних за найменування міських об'єктів, фактично не було; більшість рішень ініціювали активні мешканці, які прагнули впорядкувати систему назв вулиць. Часто траплялися дублікати, назви, що відрізнялися лише однією літерою, або випадки, коли вулиці й провулки з однаковими назвами розташовувалися в різних частинах міста. Відповідаючи на такі запити, Харківська міська дума розробила принципи топонімічної політики, які в подальшому використовувалися для надання та зміни назв вулично-дорожньої мережі (Zhurav'l'ova 1998, 76–77).

У перші роки радянської влади не було чіткої концепції найменування та перейменування топонімів, а ці функції брали на себе як міський виконавчий комітет, так і обласні ради або партійні осередки. Це призводило до ситуації, коли одна і та сама вулиця мала кілька різних назв. Лише у листопаді 1926 р. при міськраді вперше створили комісію з перейменування вулиць, а 11 грудня 1946 р. рішення про її утворення поновили (Takhtaulova 2016, 86).

У 1957 р. в СРСР вперше законодавчо врегулювали порядок присвоєння імен топонімам, заборонивши називати об'єкти іменами живих осіб, що стало початком формування централізованої топонімічної політики та поступового визначення повноважень місцевих органів влади в цій сфері.

Після відновлення незалежності України у 1991 р. в Харкові поновилася діяльність міської комісії з топоніміки як дорадчого органу

при місцевій владі. З 1996 р. відповідно до нового підходу до відкритості процесу перейменувань, рішення про найменування та перейменування об'єктів міського середовища почали ухвалюватися міською радою. Важливою зміною стало ухвалення в грудні 2002 р. Положення про міську комісію з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища², яким було чітко визначено повноваження комісії, її склад і механізми прийняття рішень. У 2006 р. Положення оновили: з'явилися додаткові ради для ефективної підготовки матеріалів, а також ввели обов'язкове ведення Реєстру назв урбанонімів³.

До складу комісії в різні роки входили депутати міської ради, представники виконавчих органів, а також історики, краєзнавці, філологи та громадські діячі. Для детального аналізу питань та врахування специфіки окремих тем до роботи комісії залучалися фахівці з відповідних сфер.

Стосовно складу комісії протягом досліджуваного періоду то він, в основному, був незмінний, багато членів комісії, зокрема представники міської влади, науковці та діячі культури, залишалися членами комісії протягом тривалого часу.

До її складу входили Світлана Бабицька (директорка Департаменту культури), Сергій Куделко (професор кафедри історіографії, джерелознавства та археології, директор Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна), Олександр Рідний (скульптор), Раїса Танько (голова Харківського відділення Українського товариства охорони пам'яток історії та культури), Валерій Скирда (кандидат історичних наук, доцент кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна), Надія Полянська (завідувачка відділу «Україніка» імені Т. Г. Шевченка Харківської

² Рішення Харківської міської ради Харківської області від 25 грудня 2002 року. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/viewhtml/id/60250> (дата звернення: 02.12.2024).

³ Рішення Харківської міської ради Харківської області від 22 листопада 2006 року. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/378222> (дата звернення: 02.12.2024).

державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка) та колишній Харківський міський голова Михайло Пилипчук. Вони брали участь у роботі комісії протягом досліджуваного періоду, тобто з 2015 до 2023 р.

Керівником комісії до 2020 р. був міський голова Геннадій Кернес, після його смерті головування перейшло до Ігоря Терехова. Заступником голови комісії до 2019 р. був Олексій Хорошковатий, а згодом Тетяна Чечетова-Терашвілі, яка також брала участь у роботі комісії протягом тривалого часу. Секретарем комісії з 2014 до 2019 р. також був Олексій Хорошковатий. Після його смерті в 2020 р. цю роль виконували його заступниця Олена Волк, а з 2021 р. Роман Кравченко, який став начальником Відділу з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища Харківської міської ради.

Найбільш змінюваною частиною комісії протягом досліджуваного періоду були представники депутатського корпусу міської ради. Так відбувається з очевидних причин, оскільки їхні посади залежать від виборного циклу. Для кращого розуміння змін депутатського складу було взято рішення про затвердження складу комісії до Революції гідності. У 2012 р. членами комісії були три депутати: Костянтин Кеворкян («Партія регіонів»), Володимир Лушницький («Комуністична партія») та Олег Яцина (ВО «Батьківщина»). З 2015 р. їм на зміну прийшли Олександр Давтян («БПП»), Віктор Ларченко («ОПЗЖ») і Тарас Сітенко («Об'єднання “Самопоміч”»)⁴. З 2020 р., після чергових виборів до місцевих рад, склад комісії знову був змінений. Замість депутатів попереднього скликання сюди увійшли Анастасія Губіна («ОПЗЖ»), Сергій Терещук («Партія Шарія») та Ірина Гончарова («Європейська солідарність»)⁵, а в 2021 р. до складу було включено Габрієля Михайлова

⁴ Про затвердження складу Міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища. Рішення Харківської міської ради від 23 квітня 2014 року № 1577/14. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/viewhtml/id/632695> (дата звернення: 17.12.2024).

⁵ Про затвердження складу Міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища. Рішення Харківської міської ради від 30 грудня 2020 року № 29/20. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/viewhtml/id/691815> (дата звернення: 17.12.2024).

(«Блок Кернеса — Успішний Харків»)⁶. Останні зміни до складу комісії були внесені 10 серпня 2022 р. Туди увійшли ще двоє депутатів Вікторія Алексейчук («Слуга Народу») та вже вдруге, проте від іншої політсили, Дмитро Булах («Блок Світличної “Разом”»)⁷.

Як бачимо, склад міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища Харкова протягом десятиліття залишався переважно стабільним. Це дає підстави говорити про певну історичну тяглість у процесі найменування та перейменування топонімів міста.

Переходячи до перейменування топонімів у період з 2015 до 2023 р., варто зазначити, що це було масштабне переосмислення міського топонімічного простору в контексті суспільних і політичних змін. Процес був складним і вимагав врахування широкого кола факторів: історичних, соціокультурних, законодавчих.

Станом на лютий 2015 р. топонімічна карта Харкова значною мірою відображала радянську спадщину: 72,2 % назв були закріплені в радянський період, 11,8 % збереглися з імперської доби, а новітні топоніми становили 16 %. (Takhtaulova 2015) Попри окремі спроби повернення історичних назв у центральній частині міста, загальна трансформація топонімічного ландшафту була незначною. Це свідчило про необхідність глибших перетворень у символічному просторі міста.

Підготовка до слухань, що розпочалася в 2015 р., стала важливою частиною цього процесу, забезпечуючи участь громади в ухваленні рішень і створюючи умови для відкритого обговорення ключових питань.

Напередодні масштабної кампанії з декомунізації топонімів у Харкові, рішенням Харківської міської ради від 28 жовтня 2015 р. № 655⁸

⁶ Про затвердження складу Міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища. Рішення Харківської міської ради від 21 квітня 2021 року № 134/21. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/viewhtml/id/694764> (дата звернення: 17.12.2024).

⁷ Про затвердження складу Міської комісії з питань топоніміки та охорони історико-культурного середовища. Рішення Харківської міської ради від 10 серпня 2022 року № 281/22. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/703451> (дата звернення: 17.12.2024).

⁸ Про проведення громадських слухань щодо перейменування об'єктів топоніміки у місті Харкові. Рішення Харківської міської ради від 28 жовтня 2015 року № 655. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/644379> (дата звернення: 11.12.2024).

та розпорядженням міського голови від 29 жовтня 2015 р. № 127⁹ було започатковано процес організації громадських слухань. Ці заходи стали підготовчим етапом до ухвалення рішень про перейменування об'єктів міської топоніміки.

Рішення № 655 визначило основні засади проведення громадських слухань, які були організовані в кожному районі Харкова, а загальноміський захід заплановано в залі «Україна» на 11 листопада 2015 р.

Розпорядження № 127 уточнювало механізм реалізації рішення, включно зі створенням підготовчих комітетів районів Харкова, до складу яких входили Голови адміністрацій, начальники архітектурних відділів, заступники голів адміністрацій з організаційних питань, місцеві депутати, експерти (історики, краєзнавці, діячі культури).

Основним принципом формування складу комітетів було представництво різних професійних сфер, що мали стосунок до питань історії, культури та міського планування. Важливим завданням членів підготовчих комітетів було інформування громадськості про цілі та процедуру слухань, підготовка списків об'єктів топоніміки, які підлягали обговоренню, та забезпечення організаційного супроводу заходів. За календарним планом, визначеним розпорядженням, передбачалося проведення слухань у кожному районі міста протягом перших двох тижнів листопада 2015 р.

Наслідком цієї роботи стало ухвалення 20 листопада 2015 р. міською радою Розпорядження № 12/15, яке дало початок процесу масштабної декомунізації¹⁰. До прикладу, у Дзержинському районі змінила назву колишня вулиця та проспект Леніна, вона була перейменована на вулицю Шатилівську та проспект Науки відповідно. Також, колишня вулиця Артема в Київському районі отримала назву вулиця Алчевських. Це рішення вшанувало пам'ять сім'ї Алчевських — просвітників, діячів

⁹ Про проведення громадських слухань щодо перейменування об'єктів топоніміки у місті Харкові. Розпорядження Харківського міського голови від 29 жовтня 2015 № 127. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/644559> (дата звернення: 11.12.2024).

¹⁰ Про перейменування об'єктів топоніміки міста Харкова. Рішення Харківської міської ради від 20 листопада 2015 року № 12/15. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/644875> (дата звернення: 13.12.2024).

культури та меценатів кінця XIX – початку XX ст., які зробили великий внесок у розвиток української культури та освіти.

Серед вшанованих діячів медицини була Любов Мала, видатна українська терапевтка та Олександр Шалімов, всесвітньо відомий хірург, один із засновників сучасної української хірургії.

Окремо слід згадати перейменування, пов'язані з нобелівськими лауреатами, чий імена пов'язані з Харковом. Проспект П'ятдесятиріччя СРСР отримав назву на честь фізика Льва Ландау, лауреата Нобелівської премії з фізики 1962 р., який керував теоретичним відділом Українського фізико-технічного інституту в Харкові та був завідувачем кафедри теоретичної фізики в Харківському механіко-машинобудівельному інституті. Ревкомівська вулиця та провулок у Держинському районі були названі на честь Нобелівського лауреата з економіки Семена Кузнеця, який з 1915 по 1921 р. проживав у Харкові.

Повернулися й окремі дореволюційні найменування. Зокрема, назву вулиці, яка в 1869 р. фігурувала як Різдвяна, а з 1922 р. носила назву Фрідріха Енгельса, у 2015 р. було відновлено (Khar'kov: spravochnyk po nazvaniam 2011, 361).

Окрім перейменування вулиць, у Харкові були змінені назви декількох станцій метро, парків і скверів. Так, станція Радянська отримала нову назву — Майдан Конституції. Сквер імені 10-річчя КСМУ був перейменований на Карякін Сад. Парк імені Ілліча став Ново-Баварським сквером, відображаючи його локальну географічну приналежність. Парк культури і відпочинку імені Артема отримав назву Парк Машинобудівників. Сквер імені Радянської України перейменовали на Сквер «Тракторозаводський».

Перше масштабне рішення стало лише початком, уже за місяць, 28 грудня 2015 р. комісія провела нове засідання, а 2 лютого 2016 р. на підставі її рекомендацій було ухвалено Рішення № 7, яке охоплювало як перейменування вулиць, так і зміну назв адміністративних районів.

Наприклад, вулиця Анрі Барбюса у Держинському районі отримала назву вулиця Юри Зойфера — австрійського письменника з харківським корінням. Бауманську вулицю в Жовтневому районі перейменовали на вулицю Михайла Петренка, вшановуючи українського поета-

романтика. Інша важлива зміна стосувалася вулиці Галана в Дзержинському районі, яка отримала назву Літературна на честь Будинку «Слово», відомого центру українського мистецького життя 1920–1930-х рр.

Серед інших змін — вулиця Дацька в Ленінському районі, яка стала вулицею Бориса Шрамка, що увічнює пам'ять відомого археолога, який досліджував ранню історію Харкова. Також Калінінградську вулицю у Фрунзенському районі перейменували на Матронінську.

Як зазначалося вище, значна увага була приділена перейменованню адміністративних районів Харкова. Було перейменовано Дзержинський район на Шевченківський, Ленінський на Холодногірський, а Орджонікідзевський отримав назву Індустріального.

Водночас деякі райони зберегли свої назви, однак змінилося їх пояснення. Так, Жовтневий район, раніше названий на честь Жовтневої революції, тепер повинен був асоціюватися з важливими для України подіями жовтня: Днем захисників України, Днем українського козацтва, святом Покрови Пресвятої Богородиці та Днем звільнення України від нацистських загарбників. Подібним чином було «змінено» назву Фрунзенського району. Якщо раніше вона була пов'язана з радянським діячем Михайлом Фрунзе, то тепер її пояснювали як вшанування Тимура Фрунзе, уродженця Харкова, льотчика та Героя Радянського Союзу, який загинув під час Другої світової війни. Назви таких районів, як Московський, Комінтернівський та Червонозаводський, залишилися без змін. Утім, вже 17 травня цього ж року Жовтневий район було перейменовано на Ново-Баварський, Комінтернівський — на Слобідський, Фрунзенський — на Немишлянський, Червонозаводський — на Основ'янський.

Ще одне Рішення від 24 лютого 2016 р. №156/16 мало на меті систематизацію та узгодження змін, пов'язаних із попередніми перейменуваннями, а також у розширенні реєстру урбанонімів новими назвами¹¹. За поданням комісії уточнювалися та виправлялися назви

¹¹ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 24 лютого 2016 року №156/16. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/647480> (дата звернення: 13.12.2024).

вулиць та районів, що були перейменовані в попередніх розпорядженнях. Для прикладу було виправлено орфографічну помилку в назві бульвару Жасміновий (ця назва прийшла на зміну назві «вулиці Слинька»). Відтак літеру «і» в назві було замінено на «и». Розширювався перелік будинків, які розташовувалися на відповідних вулицях.

Окремим пунктом цього рішення було перейменування однойменних вулиць і провулків, а також уточнення назв, які потребували узгодження з новим реєстром урбанонімів. Ці зміни охопили двадцять два об'єкти міської інфраструктури, серед яких були як вулиці з радянськими назвами, так і топоніми, що втратили свою актуальність.

Одним із прикладів стало перейменування вулиці Бакуліна на Партизанський провулок. Подібним чином Джерельну вулицю було включено до складу Плідного 1-го провулку. Серед інших прикладів — повернення історичної назви Карякінська вулиця замість Ростовської. Ще одним прикладом стало перейменування Пролетарської площі, яка у 1932 р. отримала назву на честь 15-річчя Жовтневої революції (Udovenko 2018, 132). У 2016 р., відповідно до Закону про декомунізацію, їй повернули історичне найменування — Сергіївська.

Важливою подією цього етапу стало Розпорядження голови Харківської обласної державної адміністрації № 181 від 17 травня 2016 р., яким офіційно затверджено нові назви для понад 50 об'єктів топоніміки Харкова¹². Документ охопив не лише вулиці й провулки, а й парки, площі, проспекти, адміністративні райони та станції метро. Так, проспект Маршала Жукова було перейменовано на проспект Петра Григоренка, вулицю Червонобаварську — на вулицю Євгена Решетника, а вулицю Павла Лебедева — на вулицю В'ячеслава Чорновола. Серед провулків: Союзний став провулком Смирєнків, а Радгоспний — провулком Олександра Бабкіна.

Не менш символічними були зміни назв адміністративних районів міста: Фрунзенський район отримав назву Немишлянський, Жовтне-

¹² Про перейменування об'єктів топоніміки м. Харкова. Розпорядження голови Харківської обласної державної адміністрації від 17 травня 2016 року № 181. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/808/80788/files/160517-01-11-zagal-181-rozp.pdf> (дата звернення: 30.05.2025).

вий — Новобаварський, Комінтернівський — Слобідський, а Червонозаводський — Основ'янський. Зміни торкнулися і транспортної інфраструктури. Так, станцію метро «Радянської армії» було перейменовано на «Армійську», «Пролетарську» — на «Індустріальну», «Маршала Жукова» — на «Палац Спорту», «Площу Повстання» — на «Захисників України», а «Метробудівників ім. Г. І. Ващенко» — просто на «Метробудівників». Також було змінено назву парку: Жовтневий гідропарк став Удянським гідропарком.

Після цих масштабних змін у 2016 р., у подальший період з 2016 по 2021 рр. спостерігалось певне затишшя. Міська рада та топонімічна комісія продовжували роботу над уточненням, найменуванням і перейменуванням окремих об'єктів вулично-дорожньої мережі та рекреаційних зон, проте жодних радикальних або масових змін більше не здійснювалося.

Для прикладу, у 2016 р. було прийнято Рішення № 212/16¹³, згідно з яким у Київському районі з'явилися вулиця та провулок Клеменова Дача. У липні того ж року Рішенням № 296/16 кілька безіменних вулиць отримали назву на честь Академіка Веркіна та Академіка Сергєєва. Також було створено майдан Героїв Чорнобіля.

У 2017 р. Рішенням № 576/17¹⁴ у Індустріальному районі з'явилася вулиця Терновий Яр, а також вулиця Свідзінського з двома провулками того ж імені. У вересні Рішенням № 791/17¹⁵ до топонімічного простору Немишлянського району були додані Чапліївська та Чепелкінська вулиці.

У червні 2018 р. Рішенням № 1172/18¹⁶ Текстильна вулиця була перейменована на вулицю Олександра Шпейєра. У серпні Рішенням

¹³ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 20 квітня 2016 року № 212/16. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/648724> (дата звернення: 22.12.2024).

¹⁴ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 22 лютого 2017 року № 576/17. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/657513> (дата звернення: 22.12.2024).

¹⁵ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 20 вересня 2017 року №791/17. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/662513> (дата звернення: 22.12.2024).

¹⁶ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 20 червня 2018 року №1172/18. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/669790> (дата звернення: 22.12.2024).

№ 1218/18¹⁷ у Київському районі з'явилася Нова Бочанська вулиця та пов'язана з нею мережа провулків.

У лютому 2019 р. Рішенням № 1531/19¹⁸ частина вулиці Конторської була перейменована на вулицю Валерія Петросова, а вулиця Халтуріна стала вулицею Ахієзерів. Рішення № 1742/19¹⁹ у серпні того ж року додали до міської карти Солонезький проїзд, Купинова вулиця та кілька провулків Купинових.

У лютому 2020 р. Рішенням № 2076/20²⁰ було найменовано Холодногірський сквер, а також у Київському районі з'явилися Нижня та Верхня Рибальські вулиці. У червні (Рішення № 2214/20²¹) в Індустріальному районі була названа вулиця Авіаторів, а у Київському — Городня вулиця.

У квітні 2021 р. за Рішенням № 135/21²² у Холодногірському районі вулиця отримала назву проспект Машинобудівників, а в липні (Рішення № 192/21²³) в Немишлянському районі була названа Глиняна вулиця.

¹⁷ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 22 серпня 2018 року № 1218/18. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/671472> (дата звернення: 22.12.2024).

¹⁸ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 27 лютого 2019 року № 1531/19. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/676175> (дата звернення: 22.12.2024).

¹⁹ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 21 серпня 2019 року № 1742/19. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/680284> (дата звернення: 22.12.2024).

²⁰ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 26 лютого 2020 року № 2076/20. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/685177> (дата звернення: 22.12.2024).

²¹ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 24 червня 2020 року № 2214/20. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/687530> (дата звернення: 22.12.2024).

²² Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 21 квітня 2021 року № 135/21. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/694742> (дата звернення: 22.12.2024).

²³ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 14 липня 2021 року № 192/21. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/697029> (дата звернення: 22.12.2024).

Загалом в період з 2016 по 2021 р. топонімічна комісія була залучена до перейменування, уточнення та надання нових назв близько 70 об'єктів вулично-дорожньої мережі та рекреаційних зон.

Проте з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну ми бачимо новий виток змін у топонімічному просторі міста. Так, у травні 2022 р. було прийнято Рішення № 258/22²⁴, яке передбачало перейменування таких об'єктів, як Московський проспект, що отримав назву проспект Героїв Харкова, та Московський район, який був перейменований на Салтівський. Крім того, були змінені назви Білгородського шосе, яке стало Харківським, і Білгородського узвозу, що отримав нову назву вулиця Героїв Рятувальників.

28 лютого 2023 р. було прийняте ще одне Рішення за № 358/23²⁵, за яким 18 топонімів вулично-дорожньої мережі отримували нові назви. До прикладу, провулок Брянський був перейменований на вулицю Холодноярську, вулиця Маломосковська отримала назву Козацької Слави, узвіз Революції 1905 р. став Кузінським узвозом.

13 червня 2023 р. було прийнято два Рішення № 400/23²⁶ та № 401/23²⁷. Відповідно до першого, вулиця Плеханівська була перейменована на вулицю Георгія Тарасенка, вулиця Державінська отримала назву вулиця Дмитра Коцюбайла, а вулиця Броненосця «Потьомкін» була перейменована на вулицю Олега Громадського. Другим Рішенням (№ 401/23) було найменовано сквер на перехресті вулиці Конторської та провулка Клубного як сквер Владислави Черних. Ці прізвища, які були увіковічені в назвах топонімічних об'єктів належать

²⁴ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 11 травня 2022 року № 258/22. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/704888> (дата звернення: 22.12.2024).

²⁵ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 28 лютого 2023 року № 358/23. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/705932> (дата звернення: 22.12.2024).

²⁶ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 13 червня 2023 року № 400/23. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/707633> (дата звернення: 23.12.2024).

²⁷ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 13 червня 2023 року № 401/23. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/707633> (дата звернення: 23.12.2024).

військовим, які брали участь в російсько-українській війні та загинули в боротьбі з агресором.

Ще кілька важливих змін було затверджено міською радою на підставі рекомендацій комісії. 18 серпня 2023 р. було прийнято Рішення № 437/23²⁸ у межах якого 10 топонімів отримали нові назви. Зокрема, вулиця Оренбурзька була перейменована на вулицю Братів Гипіків на честь українських воїнів полку «Азов», які загинули в боях за Маріуполь. Вулиця Конєва отримала назву бульвар Гончарівський, а вулиця Маяковського тепер носить ім'я Миколи Хвильового. Рішення також охопило інші зміни: вулиця Молододі Гвардії тепер називається вулицею Добровольців, що віддає належне сучасним героям, які захищають Україну. Вулиця Цілиноградська була перейменована на вулицю Мирослава Мисли, увічнюючи ім'я українського воїна, який загинув у боротьбі за незалежність.

Ще більш масштабнішими були зміни відповідно до Рішення №487/23²⁹ від 22 листопада 2023 р., за яким було перейменовано 26 урбанонімів. Серед значущих змін варто відзначити перейменування проспекту Героїв Сталінграда, який отримав назву проспект Байрона, та вулиці Чкалова, яка стала вулицею Вадима Манька на честь капітана Національної гвардії, який загинув у серпні 2022 р. у боях за Харківщину.

На особливу увагу заслуговують нові назви, пов'язані з видатними діячами української культури та історії. Так, вулиця Забайкальська була перейменована на вулицю Леонтовича, а провулок Забайкальський тепер носить назву «провулок Щедрика». У цьому ж ключі вулиця Мінська стала вулицею Дмитра Антоненка, а вулиця Томська — вулицею Володимира Сосюра.

Останнім у 2023 р. було ухвалено Рішення № 509/23 від 29 грудня 2023 р. У ньому йшлося про зміну назви вулиці Балакірева на вулицю

²⁸ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 18 серпня 2023 року № 437/23. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/708533> (дата звернення: 23.12.2024).

²⁹ Про впорядкування найменувань об'єктів топоніміки. Рішення Харківської міської ради від 22 листопада 2023 року № 487/23. URL: <https://doc.city.kharkiv.ua/uk/profile/document/view/id/710172> (дата звернення: 23.12.2024).

Станіслава Партали, лейтенанта Національної гвардії та Героя України (звання надано посмертно).

Отже, як ми бачимо, наймасштабніші зміни в топонімичному просторі Харкова були проведені у періоди найбільших суспільно-політичних потрясінь: у 2015–2016 рр., на тлі початку війни на Донбасі та старту процесу декомунізації, а також після початку широкомасштабного вторгнення Російської Федерації в 2022 р. Це підкреслює залежність топонімичної політики міста від загальнонаціонального політичного контексту. Урбаноніми в цей час виконували не лише номінативну функцію, а й ставали маркерами політичних, економічних і культурних векторів розвитку, слугуючи інструментом символічної боротьби за переосмислення ідентичності та публічного простору. Особливої актуальності набуває думка, що політичний вектор в Україні, як і в інші історичні періоди, залишається визначальним чинником у формуванні урбанонімичного середовища, навіть коли це не завжди очевидно на перший погляд (Kudelko 2021, 270).

Отже, у результаті проведеного дослідження вдалося простежити основні етапи змін у топонімичному просторі Харкова впродовж 2015–2023 р. та виявити ключові особливості кожного з них.

Переименування урбанонімів у цей період стало не лише адміністративною практикою, а й виявом глибоких суспільно-політичних процесів, пов'язаних із трансформацією національної ідентичності, політики пам'яті та символічного простору міста. Відбулися сутнісні зрушення в його семантичному наповненні: з простору, позначеного іменами радянських діячів і символами російсько-імперської спадщини, Харків поступово перетворюється на місто, в якому просторові маркери відображають національні цінності, українську історичну пам'ять і сучасний опір агресії. Ця трансформація охоплює не лише зміну назв, але й переосмислення самого призначення міського простору як носія колективної ідентичності та політики пам'яті. Топоніми стали інструментом вибудовування нового історико-культурного наративу, що виводить Харків за межі пострадянської спадщини й утверджує його як українське європейське місто, відкрите до критичного осмислення власного минулого та формування майбутнього.

Перший етап (2015–2016 рр.) позначився як наймасштабніший та організаційно складний. Саме в цей час було ухвалено законодавчу базу декомунізації, активізовано роботу місцевих органів влади та ініційовано найбільшу кількість перейменувань — понад 200 вулиць, площ, парків, станцій метро та інших об'єктів топонімії. Важливою особливістю цього етапу стала участь громадськості через механізм громадських слухань, а також формування локальної топонімічної політики на основі державної декомунізаційної програми.

Другий етап (2016–2022 рр.) відзначався спадом активності. Оскільки більшість перейменувань, пов'язаних із декомунізацією, вже було здійснено в попередній період, подальша діяльність зосереджувалась на присвоєнні назв новим елементам міського середовища та на уточненні, найменуванні й перейменуванні окремих об'єктів.

Третій етап (2022–2023 рр.) відзначився новою хвилею перейменувань, спричиненою повномасштабною війною Росії проти України. У Харкові було демонтовано або перейменовано об'єкти, пов'язані з російською культурою, географією та історичними діячами, що асоціювалися з агресором. Перейменування цього періоду носили чітко виражений деколонізаційний характер і стали частиною ширшого процесу очищення міського простору від імперських і колоніальних маркерів.

При цьому важливо усвідомлювати, що жодне перейменування не могло бути універсально прийнятним і часто ставало приводом для гострих дискусій. Зміни в топонімії, особливо в умовах суспільної поляризації, не здатні задовольнити всі зацікавлені сторони. Цю складність влучно передає багаторічний член топонімічної комісії Харкова Сергій Михайлович Куделко, який у своїй статті зазначає: «Не може йтися про єдність думок мешканців міста тоді, коли навіть невелика його частина (наприклад, члени топонімічної комісії, які виробляють відповідні рішення про найменування/перейменування об'єктів міського середовища) інколи не можуть домовитись про кінцевий результат, бо їхні позиції, світоглядні, ідеологічні, етичні принципи різні» (Kudelko 2021, 271).

Таким чином, процес перейменування топонімів у Харкові у 2015–2023 роках відображає не лише зміну назв, але й зміну історичних

орієнтирів, пам'яті та самоідентифікації міста, навіть тоді, коли це не завжди очевидно на перший погляд.

Список джерел та літератури / References

Khar'kov: spravochnyk po nazvanyiam: 7000 ulyts, ploschadej, skverov, rajonov... / O. M. Dmytriieva, O. V. D'iakova, N. M. Kharchenko; red. S. M. Kudelko. Kharkiv: SANA, 2011. 432 s. (In Russian)

Харьков: справочник по названиям: 7000 улиц, площадей, скверов, районов... / О. М. Дмитриева, О. В. Дьякова, Н. М. Харченко; ред. С. М. Куделько. Харьков: САГА, 2011. 432 с.

Kudelko S. M. Osoblyvosti v merezhi toponimiv Kharkova. *U poshukakh oblychchia mista: Praktyku samoreprezentatsii mist Ukrainy v industrial'nu ta postindustrial'nu dobu* / zah. red. V. Kravchenka ta S. Posokhova. Kharkiv: Vydavnytstvo Tochka, 2021. S. 269–279. (In Ukrainian)

Куделько С. М. Особливості в мережі топонімів Харкова. *У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу* / заг. ред. В. Кравченка та С. Посохова. Харків: Видавництво Точка, 2021. С. 269–279.

Takhtaulova M. Yu. Istorychnyj rozvytok adresnoi urbanomii mista Kharkova (seredyna XVII — pochatok XXI stolittia): dys. ...kand. istor. nauk: 07.00.01 «Istoriia Ukrainy» / Natsional'nyj tekhnichnyj universytet «Kharkivs'kyj politekhnichnyj instytut». Kharkiv, 2016. 237 s. (In Ukrainian)

Тахтаулова М. Ю. Історичний розвиток адресної урбаномії міста Харкова (середина XVII — початок XXI століття): дис. ...канд. істор. наук: 07.00.01 «Історія України» / Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Харків, 2016. 237 с.

Takhtaulova M. Yu. Toponimika suchasnoho Kharkova: Realii ta perspektyvy. *Historians. in.ua*. Data onovlennia: 14.08.2015. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1587-mariia-takhtaulova-toponimika-suchasnoho-kharkova-realii-ta-perspektyvy> (data zvernennia: 27.04.2025). (In Ukrainian)

Тахтаулова М. Ю. Топоніміка сучасного Харкова: Реалії та перспективи. *Historians. in.ua*. Дата оновлення: 14.08.2015. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1587-mariia-takhtaulova-toponimika-suchasnoho-kharkova-realii-ta-perspektyvy> (дата звернення: 27.04.2025).

Udovenko L. O. Osoblyvosti vzaiemozv'iazku mizh urbanonimamy j istorychnoiu pam'iatiu (na materialakh m. Kharkiv). *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seria: Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosof's'ki nauky* [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin 'History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences']. 2018. Vyp. 26. S. 129–134. (In Ukrainian)

Удовенко Л. О. Особливості взаємозв'язку між урбанінімами й історичною пам'яттю (на матеріалах м. Харків). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2018. Вип. 26. С. 129–134.

Zhuravl'ova S. V. K voprosu o toponymicheskoy polytike Khar'kovskoj dumy v kontse XIX veka. *Aktual'ni problemy vitchyznianoї ta vsesvitn'oi istorii: Zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh* [Actual Problems of National and World History: A Collection of Scholarly Papers by Young Researchers] 1998. S. 75–78. (In Russian)

Журавльова С. В. К вопросу о топонимической политике Харьковской думы в конце XIX века. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць молодих вчених.* 1998. С. 75–78.

Oleksandr Yakuba

PhD student

V. N. Karazin Kharkiv National University

4 Svobody Sq., 61022, Kharkiv, Ukraine

Email: oleksandryakuba@student.karazin.ua

ORCID:<https://orcid.org/0009-0002-8546-7576>

CHANGE OF TOPONYMS AS A PART OF THE URBAN SPACE TRANSFORMATION IN KHARKIV (2015–2023)

The paper explores the toponymic renaming in Kharkiv from 2015 to 2023 as one of the key aspects of urban space transformation within the context of decommunization and decolonization. The ideological urges — as well as other sociopolitical factors — that caused the changes are analyzed. The author shows how those who introduced the new names tried to reshape the city's historical and cultural identity. Particular attention is paid to the legality of this process. The so-called Decommunization Law was crucial as a starting point for the purge of toponyms inherited from the communist regime. Several entities were charged with that task. It was local authorities who primarily make such decisions (in Kharkiv — the city council). In the preparation of those decisions, the toponymic commission — despite its advisory role — is rather important as it drafts recommendations and gives its opinion. The aforementioned law and city council resolutions allow the author to identify three main stages of renaming. The first stage (2015–2016) comprises the most extensive changes in Kharkiv's urban space, with hundreds of toponyms supplanted. That required historical reflection and active public involvement. The second stage (2016–2022) was less consistent. Most of the change had been implemented, so the work focused

on bringing more accuracy to the process, assigning names to new objects, and ferreting out remnants of the Soviet legacy. The third stage (2022–2023), triggered by Russia's invasion in Ukraine, prompted a new wave of decolonization campaign. A large number of toponyms related to Russian culture and history were removed. In conclusion the author reflects on the multifaceted nature of renaming: toponyms can be seen as not only spatial reference points but also carriers of ideological and cultural impurity — and a hotbed of public debate.

Keywords: Kharkiv, toponymy, renaming, city commission on toponymy, urban studies, urban space transformation.

Дата першого надходження статті до видання: 03.09.2025.

Date of the article's initial submission to the Journal: 03.09.2025.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.11.2025.

Date of acceptance of the article for publication after peer review: 07.11.2025.

Дата публікації: 30.12.2025.

Date of publication: 30.12.2025.